

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 338.124.4:355(477)

Ю. В. Макогон,

доктор економічних наук,
віце-президент АЕН України,

заслужений діяч науки і техніки України, м. Краматорськ

ПРИЧИНИ І ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ НА СХОДІ КРАЇНИ

1. Стан соціальної сфери Донбасу в умовах військово-політичного протистояння

В умовах стрімкої зміни геополітичних реалій і ведення військових дій на території Донецької та Луганської областей особливої актуальності для економіки набуває пошук шляхів і механізмів реформування регіональних економічних комплексів, визначення перспектив диверсифікації регіональної економіки. Від успішного вирішення цих питань залежать перспективи створення нових робочих місць, рівень і динаміка заробітної плати, доходи місцевих бюджетів, а в кінцевому підсумку – соціально-економічна стабільність в регіоні.

Військові дії на південному сході України, що почалися навесні 2014 р., і сформувалися в зв'язку з цим фінансово-економічна і торговельна блокада, завдали важкого удару по економічному сектору в регіоні. Найбільш мобільні соціальні групи населення покинули Донбас.

Українська влада заявляє про наявність 1,2-1,7 млн вимушених переселенців, російська влада повідомляє приблизно про 500 тис. біженців, за оцінками ООН близько 2,2 млн чол. були змушені покинути свої будинки в межах України та сусідніх країн. На сьогодні на даній території проживають

близько 2-2,5 млн чол., половина з яких – пенсіонери і соціально незахищені верстви населення.

Кількість економічно активного населення в регіоні значно скоротилася. Так, в Донецькій області станом на 2015 р. чисельність такого населення скоротилася на 55% порівняно з 2014 р., а порівняно з 2010 р. – на 59%. У Луганській області станом на 2016 р. відбулося скорочення на 63% порівняно з 2014 р. і на 66,5% порівняно з 2010 р.

Зараз посилюється тенденція відтоку робочої сили (так, ще до конфлікту багато жителів регіону через низький попит на робочу силу в регіоні їздили на заробітки в Росію, молодь виїжджала і продовжує виїжджати на навчання і працевлаштування в інші (більш перспективні) регіони України). Таким чином, проблема створення нових робочих місць існувала ще до ескалації збройного конфлікту, а зараз тільки загострилася у зв'язку з вимушеним переселенням частини населення, руйнуванням інфраструктури регіону і втратою контролю над значною частиною підприємств.

Військовий конфлікт в регіоні призвів до падіння виробництва товарів і послуг. За оцінками експертів, втрати робочих місць для великих підприємств склали від 50%, для малих і середніх – до 80-90% (рис. 1).

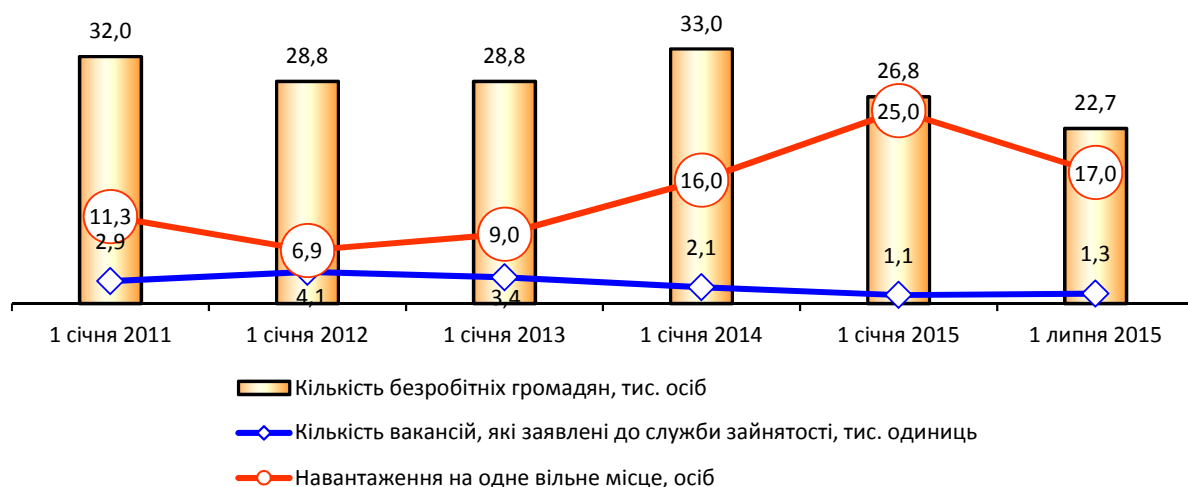

Рис. 1. Ситуація на зареєстрованому ринку праці

Розвал колишніх (соціальних і державних) політичних інститутів і фактичне самоусунення правоохоронних структур, сприяли активізації діяльності

кримінальних елементів, поширилася практика «рейдерських захоплень» бізнесу, і незаконного перерозподілу власності і капіталів.

До сьогоднішнього дня не сформовано повної картини того, що відбувається в соціально-економічній сфері. Зібрана інформація носить фрагментарний характер, в зв'язку з чим може бути некоректною, що може вести до прийняття некоректних управлінських рішень.

Таким чином, можливості відтворення людського потенціалу Донбасу суттєво звужуються. Дана ситуація вимагає відновлення поселенської мережі, яке має відбуватися з урахуванням ієрархії центрів обслуговування. Необхідно визначити функціональні типи поселень, доцільні зміни їх функціональної спеціалізації. Потрібно виділити оптимальні кластери послуг для кожного рангу центру обслуговування, які забезпечують населення певної території комплексом послуг для населення.

У даний час першочерговим завданням є створення оперативного реєстру гуманітарних потреб цивільного населення, сприяння пропуску гуманітарної допомоги (у тому числі продовольчої), забезпечення фінансування відновлення і функціонування важливих об'єктів соціальної інфраструктури, у тому числі за рахунок міжнародної допомоги. Це дозволить відновити і забезпечити умови ефективного відтворення людського потенціалу регіону.

Тіньова економіка в Україні (і особливо на Донбасі) останні роки займала істотну частку ВВП – оцінки коливалися від 37 до 50%. Особливої ваги в тіньовій, а часом і кримінальній, економіці мали вугільна промисловість (наприклад, копанки), металургія (металобрухт), хімія і малий бізнес тощо. У даний час особливо в зоні АТО до колишніх видів тіньового бізнесу додалися нові:

- пропускна система, яка стосується не тільки фізичних осіб, але й бізнесу. Практично жоден із секторів економіки не може обійтися без перевезень через кордон або лінію протистояння, особливо зорієнтовані на експорт-імпорт. А важка промисловість – на залізничний транспорт. І тут реалізуються найсерйозніші обсяги корупційних схем;

- створилася ціла система оформлення не тільки власне пропусків, але видача ліцензій на право перевезення людей, вантажів. Створені офіційні і неофіційні транспортні коридори (у тому числі – контрабандні) і скільки платежів здійснюється по обидва боки лінії протистояння готівкою – ніхто оцінити не в змозі, проте відомий потік людей, транспорту і вантажів дозволяє визначити рівень у мільйони гривень і рублів на добу;

- оскільки одним із перших на території самопроголошених республік перестала діяти банківська система України та метою переселенців, в переважній своїй більшості пенсіонерів, було просто отримання пенсій, регресів, допомоги, «чорнобильських», «дитячих» і т.д., і т.п. – з'явилися на територіях самопроголошених утворень пункти «переведення в готівку»;

- осібно стоїть бізнес оформлення статусу переселенця, в перший рік АТО – статусу біженця, виплати допомоги і т.п. Тут з'явився бізнес псевдопрописок і оформлення інших документів.

2. Аналіз економічних показників діяльності підприємств сходу України

Глибока криза, що охопила українську економіку в 2013-2015 рр., зумовила її черговий спад і в якості ключового питання актуалізував проблему відновлення економічного зростання, оскільки низькі темпи посткризового відновлення економіки призведуть до подальшого падіння рівня життя населення та посилення соціальної напруги на тлі загроз, обумовлених збройним протистоянням на сході країни.

Починаючи з 2014 р. падіння промислового потенціалу в Донецькій і Луганській областях є найбільшим серед інших областей України. Військові дії на їхній території мають негативний вплив на всі галузі економіки регіону без винятку.

Загальний спад економіки, що почався в 2013 р., збільшився протягом 2014 р., що багато в чому обумовлено тим, що окупована частина території Донецької і Луганської областей, а також анексований Крим тимчасово виведені з економічного простору України.

Сформований інформаційний вакуум не дозволяє визначити структуру проблемного поля в соціально-економічній сфері. Однак для переходу від відновлення до розвитку економіки регіону, необхідно комплексне дослідження зазначеної сфери, попереднє прийняття відповідних управлінських рішень з боку державних структур, представників бізнесу та некомерційного сектора.

У ситуації, коли у державних інститутів відсутня фінансова, методична, організаційна або мотиваційна можливість провести відповідні дослідження, має сенс звертатися до організацій громадянського суспільства для проведення незаангажованого аналізу зазначеної сфери.

Проведено комплексне дослідження по виявленню економічних проблем регіону. У структурі дослідження виділяються два напрямки: якісне і кількісне.

В рамках якісного напрямку дослідження проведено експертне опитування 30-40 профільних фахівців в соціально-економічній сфері (державних службовців, підприємців та бізнесменів, директорів підприємств, голів міст і районів тощо).

Це дозволило дати загальну оцінку економічних проблем Донбасу. Визначити зацікавленість державних структур регіону в прямих іноземних інвестиціях, ступінь ризикованості інвестицій в економіку регіону, захист прав інвесторів, аналіз банківської та кредитно-грошової системи регіону, аналіз економіки регіону за секторами з виявленням основних проблем, ступінь відкритості законодавства для інвестицій, ризики розвитку провідних галузей економіки регіону, аналіз значущості фактора неформального прийняття політичних рішень і т.п.

У рамках дослідження проведено аналіз відкритих джерел з соціально-економічної ситуації регіону і отримано статистичну інформацію про кількість та структуру господарюючих суб'єктів регіону, їх ос-

новні проблеми, кількість працюючого персоналу тощо. Крім того, проведено соціологічне опитування, спрямоване на виявлення основних економічних проблем жителів регіону.

Результатом дослідження став зведений аналітичний звіт про економічні проблеми Донбасу. Проведене дослідження дає загальну картину стану соціально-економічної сфери регіону, дозволяє виявити основні проблемні точки в даній сфері і визначити першочергові заходи щодо відновлення економіки регіону, створити базу господарюючих суб'єктів регіону і карту інвестиційно-економічного середовища регіону, виявити рівень безробіття. Крім цього, даний аналіз дозволяє виявити пріоритетні для запуску підприємства, робота яких носить соціально значимий характер для населення регіону.

При цьому слід мати на увазі не тільки попередній стан основних виробничих фондів, але вже і ті зміни, які відбулися за майже 3 роки економічної

кризи і АТО. Цілий ряд підприємств і їх інфраструктура виведені з ладу або зруйновані. Ніхто зараз і в найближчій перспективі ніяких коштів вкладати не буде. Промислове виробництво буде деградувати до повного руйнування і втрати кадрового потенціалу. МСБ переїхав в інші регіони, у тому числі і за кордон, практично не повернеться в зону АТО. На ухвалення рішення щодо розвитку найближчим часом виробництва, будівництва та інших видів інвестиційної діяльності впливає невпевненість в стійкості правового поля, високі ризики втрати бізнесу, активи як в зоні АТО, так і на території, невідконтрольній Україні.

Будівельна індустрія, як вид діяльності, в Донецькій і Луганській областях, а так само в сусідніх Запорізькій, Дніпропетровській і Харківській областях повністю згорнула роботи, при цьому залишивши, колосально «недобудову», яка з кожним днем втрачає свій потенціал до продовження (рис. 2).

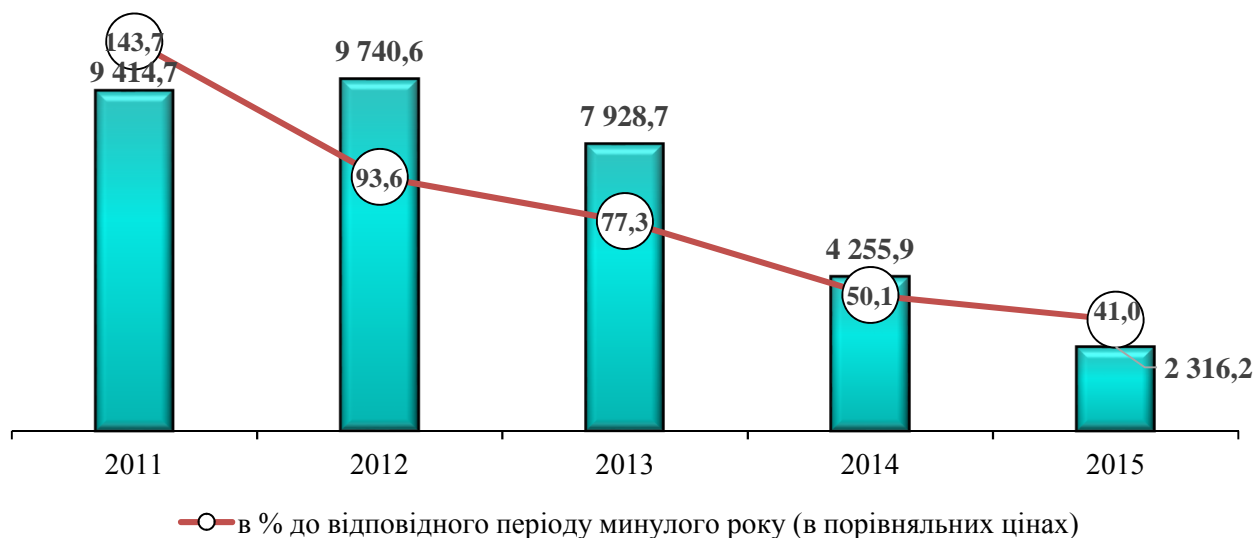

Рис. 2. Обсяг будівельних робіт, млн грн

У січні-грудні 2015 р. підприємствами Донецької області виконано будівельних робіт на суму 2316,2 млн грн, що у порівняльних цінах становить 41% до обсягів будівництва у відповідному періоді 2014 р. (по Україні (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, а також частини зони проведення антитерористичної операції) – 85,1%). Питома вага області у загальнодержавних обсязі виконаних будівельних робіт складає 4,2%.

У зоні АТО по обидва боки лінії протистояння ведуться лише дрібні ремонтні роботи по відновленню та ремонту житла, соціоб'єктів і елементів інфраструктури.

У Донецькій області обсяг промислового виробництва в 2014 р. порівняно з аналогічним попереднім періодом скоротився на 30%.

За 2015 р. загальний обсяг промислового виробництва у порівняльних цінах зменшився на 34,6%. Спад виробництва обумовлений несприятливою

кон'юктурою світового ринку, недостатньо розвинутим внутрішнім ринком та проведенням АТО на території області. Незважаючи на складну фінансово-економічну ситуацію, на підприємствах області передбачається реалізація заходів з реконструкції та модернізації виробництв:

- проведення монтажу технологічної лінії з очищення та збагачення привізного шамотного лому у ПАТ «Великоанадольський вогнетривкий комбінат»;
- впровадження системи доопалювання окису вуглецю в кауперах доменних печей № 4, 5 у ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»;
- введення в дію 7 металорізальних верстатів та завершення роботи щодо розробки технології механізованого зварювання алюмінієвих сплавів великої товщини у ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»;

• проведення модернізації кранового господарства, реконструкції електросталеплавильного

цеху, модернізації металообробних верстатів у механічних цехах у ПАТ «Енергомашспецсталь» та ін.

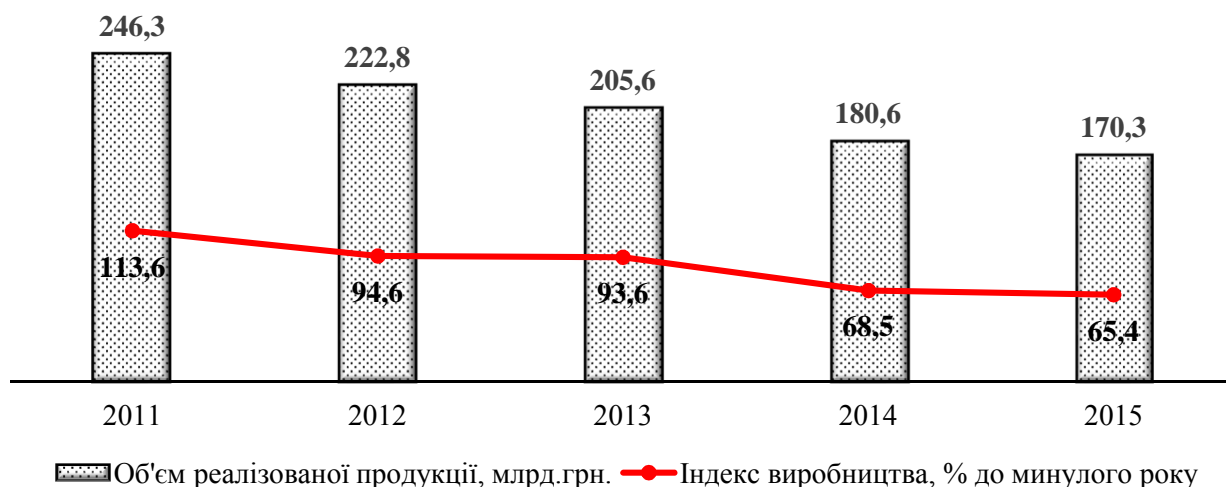

Рис. 3. Динаміка розвитку промисловості Донецької області

У структурі промисловості збільшилась частка металургії, виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, добувної промисловості при зменшенні частки інших галузей.

Частка машинобудування в загальному обсязі реалізованої продукції в Донецькій області за 2015 р. порівняно з 2014 р. знизилася незначно (близько в 1,2 раза). Це відбулося в основному за рахунок фактичного функціонування на території, підконтрольній українській владі, значної частини провідних підприємств машинобудівної галузі, представлених підприємствами важкого машинобудування, виробництва сільськогосподарської техніки, техніки для хімічної промисловості і побутової техніки. Переважна більшість машинобудівних підприємств не постраждали від бойових дій або отримали незначні непринципові пошкодження.

У Луганській області ця галузь зазнала значних труднощів. Обсяг виробництва за період з початку конфлікту в регіоні скоротився майже в 2 рази. При цьому на контрольованій Україні частини Донбасу залишилися сприятливі умови для модернізації галузі та її подальшого розвитку: зберіглася науково-дослідницька база, є потреба в товарах машинобудівної галузі, в наявності доступ до сировини та ресурсів тощо.

У наш час машинобудування є основою економіки будь-якої країни і відіграє вирішальну роль у створенні матеріально-технічної бази господарства. В сучасних умовах йому належить виключно важлива роль у прискоренні науково-технічного прогресу. Випускаючи засоби виробництва для різних галузей народного господарства, машинобудування забезпечує комплексну механізацію та автоматизацію виробництва.

Після розвалу СРСР українське машинобудування пройшло разом із економікою країни через всі

етапи кризи, через всі ринкові експерименти, що проводилися над промисловістю. Головна причина кризи даної галузі в країнах СНД – розрив єдиного машинобудівного комплексу колишнього СРСР. Його дроблення сприяло тому, що машинобудування істотно потіснили великими закордонними корпораціями як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, особливо в наукоємному секторі (рис. 4).

На сьогоднішній день багатогалузевий машинобудівний комплекс – потужний сектор промисловості України, який об'єднує понад 11 тис. підприємств. Частка машинобудівної галузі в українській промисловості перевищує 15%, у ВВП становить близько 12%. У машинобудуванні зосереджено понад 15% вартості основних засобів, майже 6% оборотних активів вітчизняної промисловості та понад 22% загальної кількості найманих працівників (рис. 5).

Наші машинобудівники програють конкуренцію іноземцям з трьох основних причин.

По-перше, величезний досвід в сфері створення машин і агрегатів і сучасні технології забезпечують європейським фірмам істотне науково-технічне випередження порівняно з вітчизняними виробниками за якістю, надійністю і довговічністю обладнання тощо.

По-друге, провідні світові фірми володіють досвідом і можливостями для реалізації проектів "під ключ", що істотно знижує транзакційні витрати замовника.

І останнє, іноземні машинобудівники в змозі виконати замовлення в кредит, під низькі відсотки з відстрочкою платежу на кілька років, що особливо актуально для українських фірм в умовах дефіциту ліквідності.

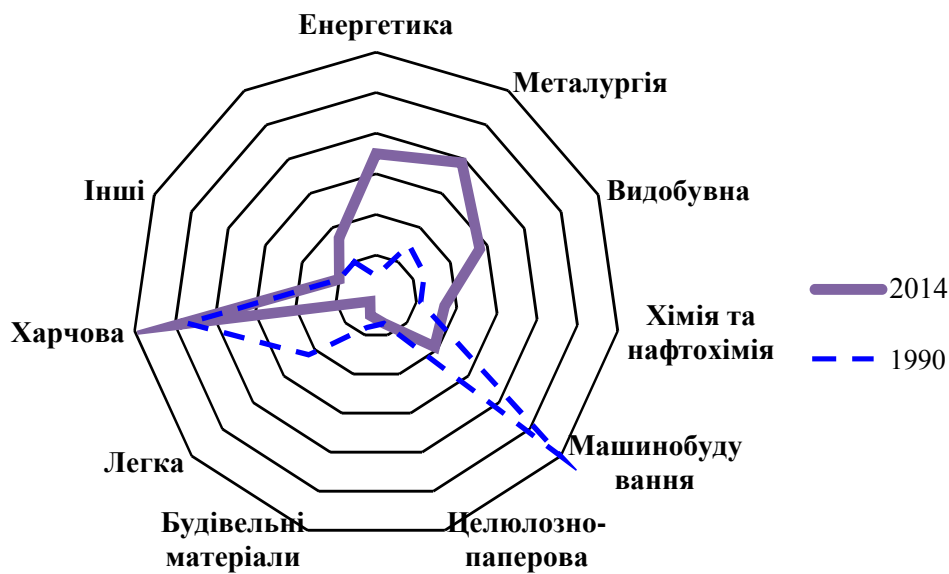

Рис. 4. Скорочення частки машинобудування в промисловості України за період 1990-2014 рр.

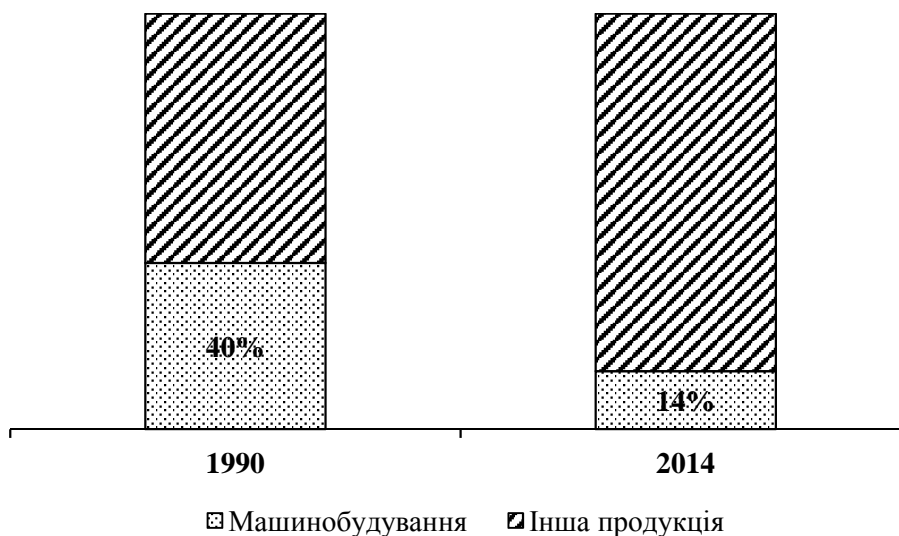

Рис. 5. Частка машинобудівної галузі в ВВП України

Металургійна галузь зазнала значних втрат. Тільки Донецька область втратила близько 60% виробничих потужностей через втрату двох з трьох потужних вузлів металургійної промисловості області: Донецько-Макіївського та Єнакіївського, в які входять найбільш значимі підприємства металургійної галузі. Однак частка металургійної галузі в структурі реалізованої продукції Донецької області в 2015 р. по відношенню до 2014 р. практично не змінилася. Це відбулося головним чином за рахунок збереження на території, підконтрольній українській владі, виробничих активів двох найбільш по-

тужних підприємств чорної металургії – Маріупольських меткомбінатів ім. Ілліча і «Азовсталь». Протягом 2015 р. на території Донецької області працювали тільки ці підприємства галузі. При цьому їх функціонування ускладнювалося в період ведення активних бойових дій обмеженнями логістичного характеру й їх виробничі потужності були завантажені не повністю.

У Луганській області ситуація дещо складніша. Питома вага металургійного виробництва області на території, підконтрольній українській владі, в 2015 р. скоротився порівняно з 2014 р. у 18 (!) разів

з 36 до 2%. Проте, для цієї галузі в підконтрольній частині Донбасу існують деякі позитивні тенденції.

Зберігся основний технологічний процес, є доступ до ключових ресурсів, існує забезпеченість енергоресурсами, контакт із споживачами та наявність трудових ресурсів.

У 2015 р. ситуація в металургійній промисловості змінилася кардинально. Причиною цього стали події на сході країни, нестабільний курс гривні, тенденції світового ринку. Але останнім часом ситуація почала стабілізуватися, принаймні, якщо судити по ціновій політиці.

Складний і нестабільний економічний стан в Україні не міг не відбитися на металургії. Великі заводи зіткнулися з браком сировини, оскільки його поставки впали на 24% (якщо порівнювати з минулим роком). Це призвело до того, що оборот на ринку металобрухту в зимові місяці впав. Але вже наведені умови налагодилися, і експорт брухту збільшився майже на 72%.

Перший квартал 2016 р. Україна завершувала на 12 місці за рейтингом Worldsteel. Якщо порівнювати з 2014 р., то показники впали більше, ніж на 30%. Це загрожує серйозним зниженням прибутку (рис. 6).

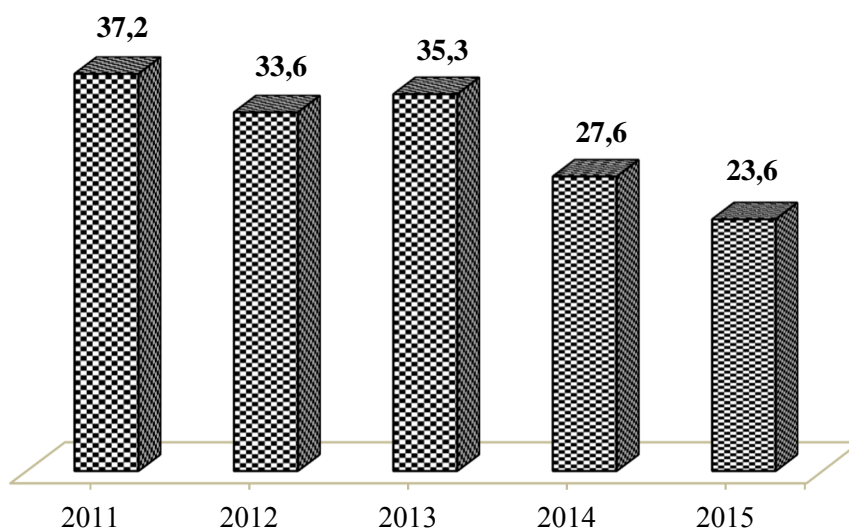

Рис. 6. Скорочення виплавки чавуну, млн т

Представники галузі в усьому звинувачують війну, через яку металургійна інфраструктура серйозно постраждала. Через проблеми з поставками сировини і відвантаженням готової продукції деякі заводи були змушені на час припинити роботу, що призвело до виробничого провалу. Оскільки металургійні заводи і комбінати продають майже 85% продукції на закордонних ринках, такі перебої погано позначилися на експортних позиціях. Експорт сталі скоротився на 30%, нішу українців на світовому ринку потихеньку займають китайці і росіяни.

Експерти вважають, що поштовхом для розвитку внутрішнього ринку може стати відновлення інфраструктури по всій Україні і в зруйнованих містах Донбасу. В даному випадку криза може сприяти розвитку металургійних підприємств. Історія таке бачила не раз, наприклад, вся нинішня інфраструктура США була побудована за часів Великої депресії.

Однією з найбільш постраждалих галузей економіки Донецької області виявилася хімічна промисловість. Частка реалізованої промислової продукції в сфері виробництва хімічних речовин і хімічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції в 2015 р. скоротилася в 2 рази порівняно з 2014 р.

Провідне підприємство хімічної промисловості області Концерн «Стирол», яке виробляло 80% обсягів хімічної продукції області, виявилося на непідконтрольній Україні території.

З 15 підприємств різної спеціалізації, які виробляли широкий спектр хімічної продукції (мінеральні добрива, пластмасові та хімічні реагенти, аміак, сірчану кислоту, вибухові речовини тощо) на підконтрольній території Донецької області з найбільш значущих залишилися: ДП «Костянтинівський хімічний завод», хіміко-металургійна фабрика ТОВ «Маріупольський меткомбінат ім. Ілліча», ТОВ «Лаккофарбовий завод «Емаль» (м. Краматорськ), Маріупольський завод ізоляційних матеріалів «Гореласт» (м. Слов'янськ), ПАТ «Краматорський завод «Кондиціонер», Дзержинський фенольний завод та ін.

У той же час в Луганській області в 2015 р. порівняно з 2014 р. питома вага хімічної галузі за обсягами реалізації продукції за видами економічної діяльності зріс практично в 2 рази. Такі показники забезпечені завдяки функціонуванню потужних підприємств галузі – ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання «Азот», ТОВ «Рубіжанський трубний завод», ДП «Хімічний завод «Південний», РКХЗ «Зоря»

тощо. На даний період саме збереження на підконтрольній українській владі території і стабільне функціонування підприємств хімічної і нафтохімічної промисловості визначають сучасну промислову спеціалізацію Луганською областю, зосереджену в межах Лисичансько-Рубіжанського-Северодонецького промвузла.

Через бойові дії виробничі потужності хімічної промисловості на територіях, підконтрольних українській владі, суттєво не постраждали.

Основними обмежувальними факторами функціонування підприємств галузі є проблеми з поставками сировинного ресурсу (природного газу) за цінами, які забезпечують конкурентоспроможність. Крім того, нестабільна ситуація спостерігається і в забезпечення електроенергією. Перш за все, через розташування переважної більшості ТЕС на лінії зіткнення. Виходячи із зазначених обмежень, актуальним в галузі є забезпечення резервних ліній енергопостачання; забезпечення розвитку хімічної галузі на неоіндустріальній основі: із застосуванням нових технологій по забезпеченню енерго-сировин-

ними ресурсами із використанням технології газифікації вугілля і забезпеченням хімічних підприємств технологічними газами, технологій переробки газового конденсату в бензин, дизпаливо і мазут; освоєнням певних видів альтернативної енергії.

Падіння виробництва спостерігалось і у виробництві коксу і продуктів нафтопереробки – на 45,1%, у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – в 3,2 раза. Видобуток рядового вугілля, а також кам'яного вугілля за 2015 р. зменшився в 2,7 раза і склав 7,5 млн і 5,8 млн тонн. Виробництво електроенергії скоротилося на 21,8%, до 11,9 млрд кВт·годин.

3. Економічні результати зовнішньоекономічної діяльності підприємств сходу України

За підсумками 2015 р. експорт товарів із Донецької області скоротився в 2,8 раза і склав 1,840 млрд дол. США. Торік за цей же період експорт становив 5,340 млрд дол. США (рис. 7).

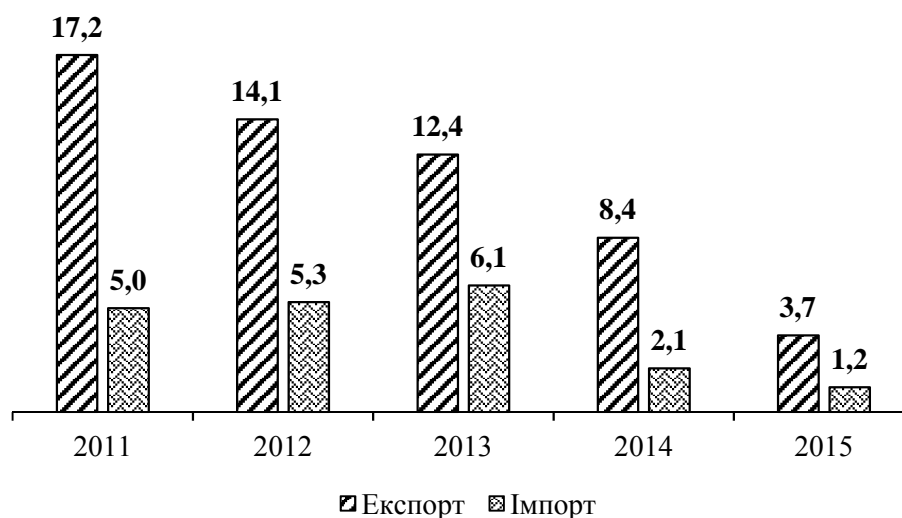

Рис. 7. Динаміка експорту та імпорту товарів Донецької області, млрд дол. США

Статті експорту промислової продукції Донбасу в країни далекого зарубіжжя визначені місцем Донбасу в міжнародному поділі праці. Статті імпорту Донбасу з інших регіонів України визначаються територіальними зв'язками Донбасу і України в цілому.

Зовнішньоторговельний оборот товарами порівняно з 2014 р. зменшився в 2,1 раза. Експорт скоротився в 2,3 раза, імпорт – на 43,3%. Сальдо зовнішньоторговельного обороту позитивне – 2,5 млрд дол. США (зменшення в 2,5 раза). Найбільші торговельні партнери: Італія (21,9% в загальному обсязі експорту товарів), Російська Федерація (16,5%), Туреччина (13,0%), Польща (5,1%), Болгарія (4,5%), США (3,5%), Єгипет (2,9%), Словаччина, Велика Британія та Казахстан (по 2,2%), Німеччина (2,1%), Білорусь (2,0%).

Скоротилася також і кількість країн, в які експортувалися товари. 88 країн світу проти 117 країн в минулому році. Примітно, що найменше скоротився експорт на ринки Європи – всього на 45,1%. Перше місце в поставках з Донецької області займає Італія, на друге місце вийшла Туреччина, експорт в Росію, яка ще в 2014 р. була найбільшим зовнішньоторговельним партнером Донецької області, скоротився до 245,5 млн дол. США (в 2014 р. – 677,1 млн дол. США). Сьогодні Російська Федерація займає лише тільки третє місце з часткою в 13,3%. Найбільшу частину експорту складають чорні метали (75,9% від загального обсягу). Валютна виручка від їх поставок за кордон скоротилася в 2,5 раза – до 1396,1 млн дол. США. Зменшився за 2015 р. порівняно з 2014 р. також експорт виробів з чорних металів – в 2,2 раза, продукції машинобудування – в

2,9 раза, продукції хімічної промисловості – в 10,6 раза.

У 2015 р. розрахункове значення темпу спаду збігалося з індексом розвитку економіки України (ВВП) і становило 16,2% по відношенню до 2014 р. (фактично ВВП знизився на 17,6%). На динаміку індексу негативно вплинули: спад експорту на 35%, спад роздрібної торгівлі на 23,9%, спад промислового виробництва на 21,4% і спад сільськогосподарського виробництва на 4,7% по відношенню до відповідного періоду попереднього року (табл. 1). У стовпці (А) відображена питома вага складових інтегрального індикатора, що збігається, в стовпці (Б) – темпи зростання показників 2015 р. до 2014 р.

У цьому випадку найбільш критичним індикатором є зниження обсягів експорту, який поступово збільшує питому вагу серед інших складових інтегрального індексу. У 2014 р. вплив експорту на динаміку ВВП був менш вираженим. Темпи падіння експортних валютних надходжень протягом 2014-2015 рр. сумарно досягли 110,6%.

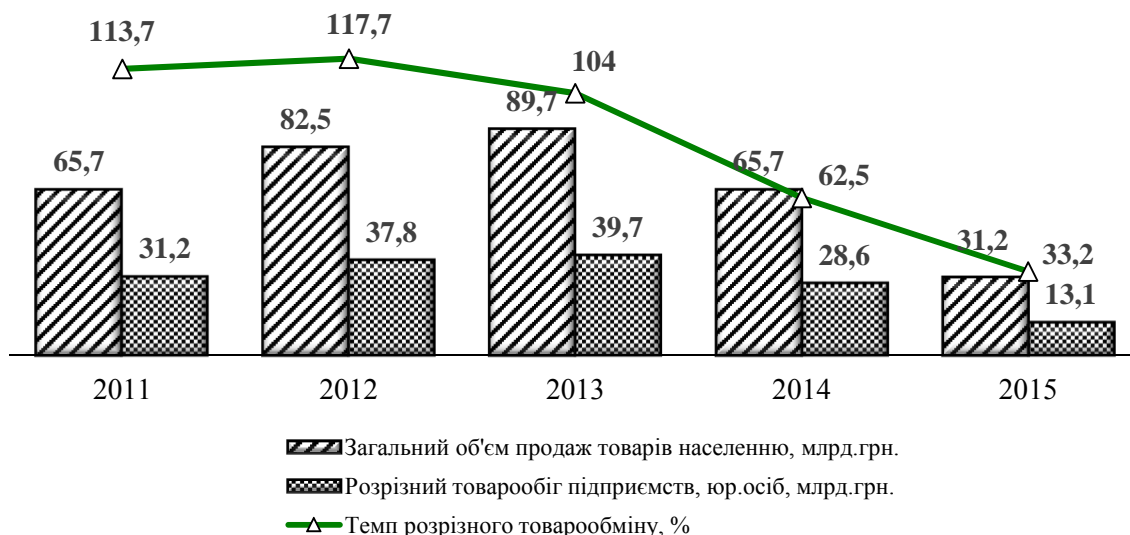
Таблиця 1

Компоненти збігається інтегрального індикатора розвитку економіки України, % *

№ з/п	Складові інтегрального індикатора, що збігається	(А)	(Б)
1	Промислове виробництво	56	78,6
2	Сільськогосподарське виробництво	19	95,3
3	Роздрібна торгівля	14	76,1
4	Експорт	11	63,1

* Джерело: розрахунки Інституту економіки та прогнозування НАН України [4, с. 128].

Оборот роздрібної торгівлі за 2015 р. скоротився в 3,4 раза і склав 19,1 млрд грн в порівнянних цінах (включаючи роздрібний товарооборот підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлю, розрахункові дані щодо обсягів продажу товарів на ринках і фізичними особами-підприємцями) (рис. 8).

Рис. 8. Динаміка обороту роздрібної торгівлі, млрд грн

Оборот роздрібної торгівлі, який включає роздрібний товарооборот підприємств (юридичних осіб), які здійснювали діяльність із роздрібною торгівлю, розрахункові дані щодо обсягів продажу товарів на ринках та фізичними особами-підприємцями, в цілому по області за 2015 р. зменшився у порівнянних цінах на 66,4% до аналогічного періоду 2014 р.

У 2015 р. підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 6,6 млрд грн капітальних інвестицій, що становить 41,3% до обсягу капітальних інвестицій за січень-грудень 2014 р. (по Україні – 98,3%) (рис. 9).

Обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), внесених в область з початку інвестування, на 31 грудня 2015 р. склав 1827,7 млн дол. США, – повідомляє Головне управління статистики в Донецькій області. З початку року в економіку Донецької області іноземними інвесторами вкладено

2,6 млн дол. прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за цей же період становить 343,2 млн дол. (у тому числі за рахунок курсової різниці – 340,4 млн дол.).

Прямі інвестиції надійшли з 55 країн світу. З країн ЄС з початку інвестування отримано 1670,5 млн дол. інвестицій (91,4% загального обсягу акціонерного капіталу), з інших країн світу – 157,2 млн дол. (8,6%).

Найбільші обсяги прямих інвестицій внесено нерезидентами з Кіпру – 859,1 млн дол. (47,0% від загального обсягу), Нідерландів – 446,2 (24,4%), Німеччини – 161,9 (8,9%), Литви – 83,1 (4,5%), Великобританії – 74,9 (4,1%), Віргінських островів (Брит.) – 47,8 млн дол. (2,6%). На ці країни припадає 91,5% загального обсягу прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку області.

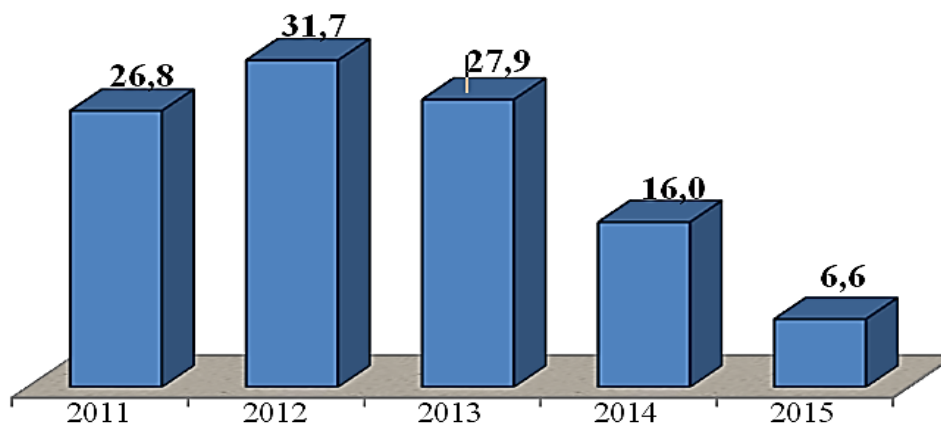

Рис. 9. Обсяг капітальних інвестицій за рахунок усіх джерел фінансування у фактичних цінах, млрд грн

У той же час, обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з області в економіку країн світу на 31 грудня 2015 р. склав 5391,2 млн дол., 99,2% якого направлено в економіку Кіпру.

Тобто, обсяг інвестицій із області в зовнішній світ в три рази перевищує обсяг інвестицій, внесений в область ззовні.

На підприємствах промисловості зосереджено 593,4 млн дол. (32,5%) прямих інвестицій, у тому числі переробної промисловості – 544,2 млн дол., добувної промисловості та розробки кар'єрів – 26,2 млн дол., поставки електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря – 22,8 млн дол. Серед галузей переробної промисловості у металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування, внесено 264,1 млн дол. прямих інвестицій (14,4% від загального обсягу інвестицій), у виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 106,4 млн дол. (5,8%), у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 58,8 млн дол. (3,2%), у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 47,2 млн дол. (2,6%).

В організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, акумульовано 487,8 млн дол., або 26,7% загального обсягу прямих інвестицій, на підприємствах оптової і роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 401,7 млн дол. (22,0%), в організаціях, що здійснюють діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 150,9 млн дол. (8,3%), на підприємствах транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 103,4 млн дол. (5,7%).

Заборгованість підприємств області за кредитами та позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями (борговими інструментами) перед прямими іноземними інвесторами на 31 грудня 2015 р. склала 277,4 млн дол. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу і боргових інструментів) на 31 грудня 2015 р. склав 2105,1 млн дол.

4. Причини економічної кризи і механізми його подолання

Називати головною причиною анексії частини території (Автономна Республіка Крим) і військовій дії на Донбасі було б неправильно, хоча ці події погіршили об'єктивно сформовану ситуацію. Однак справжні причини такого економічного спаду криються в недалекоглядності стратегії економічних реформ, починаючи з моменту здобуття незалежності.

За роки суверенітету реальний ВВП України скоротився на 35%. Згідно з даними Світового банку, це – найгірший результат в світі за останні 24 роки (табл. 2). З 166 країн, що мали і розкрили повну статистику ВВП за 1991-2015 рр., він знизився лише в п'яти випадках. Україна в цьому списку випередила Молдову (-29%), Грузію (-15,4%), Зімбабве (-2,3%) і Центральноафриканську Республіку (-0,94%). ВВП інших країн зріс. З мінімальним приростом в Барбадосі (8,9%) і Таджикистані (10,6%) і максимальним – в Китаї (ВВП виріс в 10 разів) і Екваторіальній Гвінеї (в 61 разів) (рис. 10).

Таблиця 2

Динаміка ВВП України з 2002 по 2015 р.

Рік	Номінальний ВВП, млн грн			ВВП, млн дол. США		
	Вартість	Зміна	Відсоток	Вартість	Зміна	Відсоток
2002	225810			42393		
2003	267344	+41534	+18,4%	50133	+7740	+18,3%
2004	345113	+77769	+29,1%	64883	+14750	+29,4%
2005	441452	+96339	+27,9%	86142	+21259	+32,8%
2006	544153	+102701	+23,3%	107753	+21611	+25,1%
2007	720731	+176578	+32,5%	142719	+34966	+32,5%
2008	948056	+227325	+31,5%	179992	+37273	+26,1%
2009	913345	-34711	-3,7%	117228	-62765	-34,9%
2010	1082569	+169224	+18,5%	136419	+19192	+16,4%
2011	1316600	+234031	+21,6%	163160	+26740	+19,6%
2012	1408889	+92289	+7,0%	175781	+12622	+7,7%
2013	1454931	+46042	+3,3%	183310	+7529	+4,3%
2014	1566728	+111797	+7,7%	131805	-51505	-28,1%
2015	1979458	+412730	+26,3%	90615	-41190	-31,3%

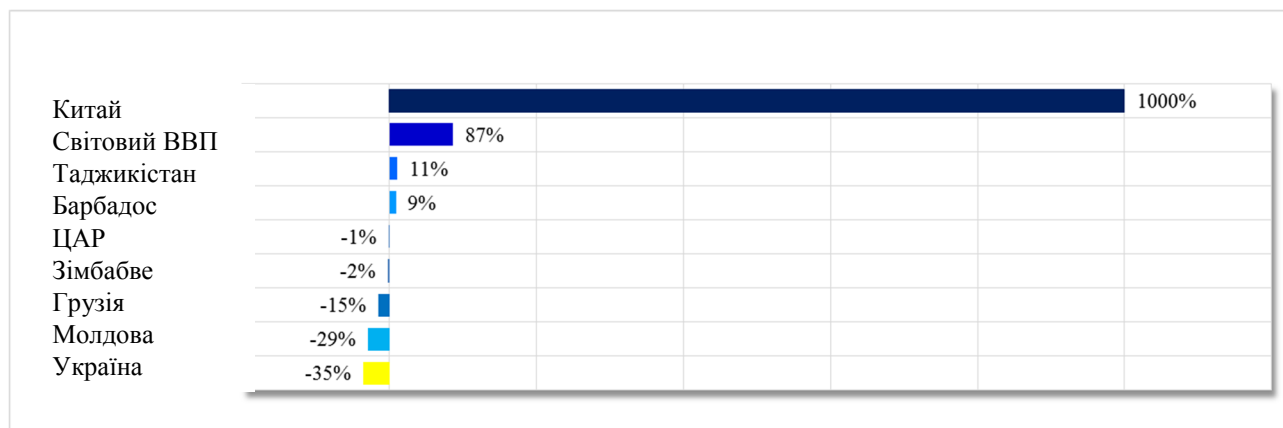

Рис. 10. Зміна реального ВВП в світі в 1991-2014 рр.

Активно нав'язувана політиками і державними чиновниками теза про те, що всі біди України пов'язані з втратою частини її територій, війною і руйнуванням найбільшого промислового регіону, не є коректною.

Справа в тому, що у наведеній статистиці ці фактори не знайшли свого повного відображення. Крім того, військове безсилля – результат економічної і фінансової неспроможності. Але ніяк не навпаки. Адже і за період 1991-2013 рр., коли ніхто не прогнозував ймовірність збройного конфлікту на території України, зазначена п'ятірка країн-світових аутсайдерів була все та ж. З тією лише різницею, що Молдова тоді мала гірші порівняно з Україною показники зростання.

Обсяги вітчизняного виробництва значно скоротилися в 1990-ті роки. Через їх щорічного стиснення в перші дев'ять років незалежності Україна втратила майже 60% ВВП. Цей спад вдвічі перевищив глибину падіння американської економіки в роки Великої депресії. Від зазначеного шоку вітчизняна економіка, по суті, так і не оговталася ні кількісно, ні якісно. Тому сьогоднішня криза, початок якої зазвичай пов'язують зі зміною політичної влади в країні, – не більше ніж чергове сповзання до дна економічної ями, в яку країна потрапила майже чверть століття тому.

Навіть у благополучні роки темпи зростання ВВП України коливалися з 12,1% (2004 р.) до 2,7% (2005 р.). З початком же глобальної рецесії економіка України знову опинилася найслабшою в світі: у 2009 р. вона очолила список світових аутсайдерів, впадши на 14,8%. Тоді глибина спаду українського ВВП в сім разів перевищила середньосвітовий (-2,1%).

За 14 років, з 2000 по 2013 р., вітчизняний ВВП збільшився на 69,8%. Це найгірший результат серед усіх республік колишнього Союзу. Після України мінімальний приріст ВВП показала Естонія (75,7%), а максимальний – Таджикистан (ВВП виріс в 2,9 раза), Туркменістан (3,1 раза) і Азербайджан (4,8 раза). Одночасно Україна, за класифікацією Світо-

вого банку, відставала і від групи економік, що розвиваються – як з низькими доходами (106,8%), так і з середніми (125,4%).

Однією з причин цього колапсу стала технологічна деградація України. За роки незалежності країна втратила не просто окремі підприємства і наукові комплекси, а й цілі галузі. З вітчизняної промисловості зникли такі галузі, як мікроелектроніка, верстатобудування, приладобудування, роботи, автоматика. Без їх складної і дорогої продукції вичерпалися доходи, зникли виробництва-суміжники, збідніла скарбниця, розчинилися міжнародні очікування і національні перспективи. Пріоритети української економіки змістилися від космічних програм до металургії, найпростішої хімії, сільського господарства. Сформована структура економіки не змогла генерувати ні колишніх зарплат, ні зайнятості, ні наукових пошуків. Безробітними виявилися десятки тисяч інженерів, технологів, математиків, фізиків і хіміків, які склали основну масу трудових мігрантів.

Технологічний занепад привів до формування сировинної економіки, вага якої за роки незалежності в світовому виробництві скоротилася в 4-5 разів. Сьогодні вона ледве сягає 0,08% світового ВВП, що майже в дев'ять разів менше частки України на світовому ринку праці (0,7%). Цей розрив – умовний індикатор того, наскільки менше своїх зарубіжних колег виробляє і заробляє середньостатистичний українець. Його можна трактувати і як показник надлишку «зайвих» українців на внутрішньому ринку праці (згідно рівню середньосвітової продуктивності). Втративши колишню технологічну базу, вітчизняна економіка виявилася прив'язаною до світової кон'юнктури на сировину (рис. 11).

Поточна фаза вітчизняної кризи почалася в 2012 р. з відновленням сировинної рецесії. Сьогодні вона триває вже четвертий рік поспіль. З огляду на це, можна впевнено сказати, що падіння ВВП в 2014 р., бюджетні проблеми і девальвація гривні відбулися б і без військової інтервенції, а тільки лише в результаті структурної вразливості України і зниження цін на сировину на світових ринках до початку 2014 р. Анексія ж Криму і військові дії в Донбасі лише поглибили цей процес.

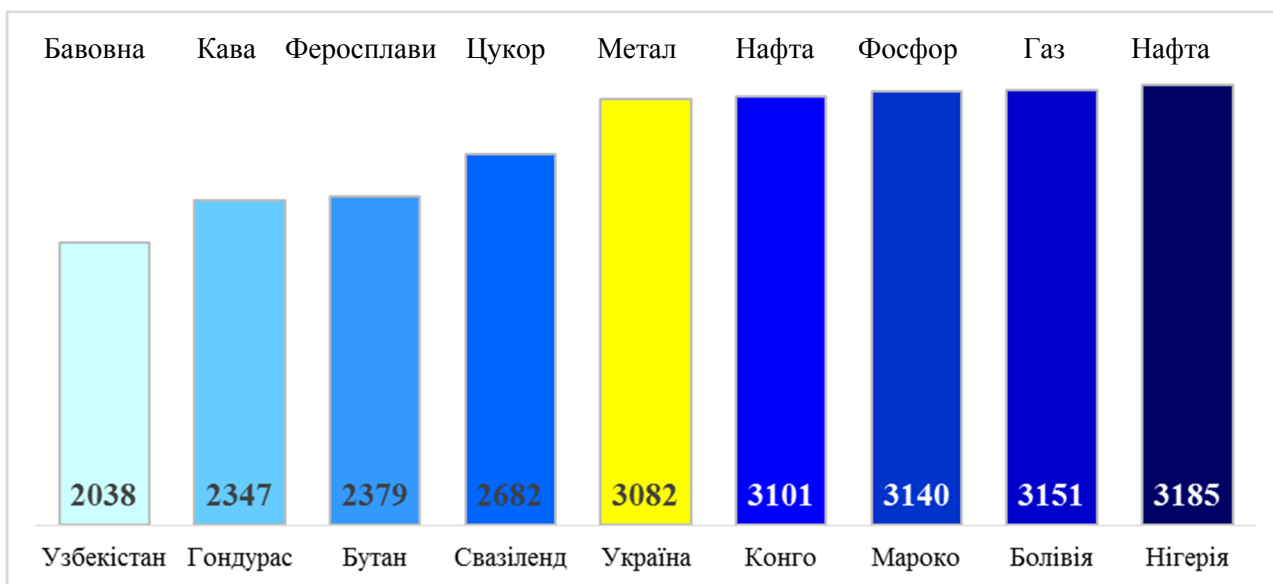

Рис. 11. Україна в компанії сировинних придатків розвинених країн

З'ясування причини коливання світових цін на сировину дозволяє зрозуміти не тільки економічну логіку минулого економіки України, а й ситуацію щодо майбутнього. Те, що сировинна кон'юнктура залежить від багатьох причин, цілком очевидно: тут і динаміка світового виробництва, його структура, зміна глобальних попиту і пропозиції, кліматичні і погодні умови, продуктивність праці, стан окремих товарних ринків, їх насиченість тощо (рис. 12).

За роки незалежності Україна вдруге після 2008 р. переживає кризу системного характеру. При

вирішенні проблем попередньої кризи (1992-1995 рр.), названої трансформаційною, було визначено майбутній шлях розвитку української економіки, відбулося формування ринкового середовища і відповідної йому системи управління економікою. Хоча після більш ніж двох десятиліть їх становлення і спроб удосконалення вони переважно не відповідають вимогам сучасності, незважаючи на те, що в результаті приватизації приватна власність була узаконена, і це було основним завданням трансформаційних змін.

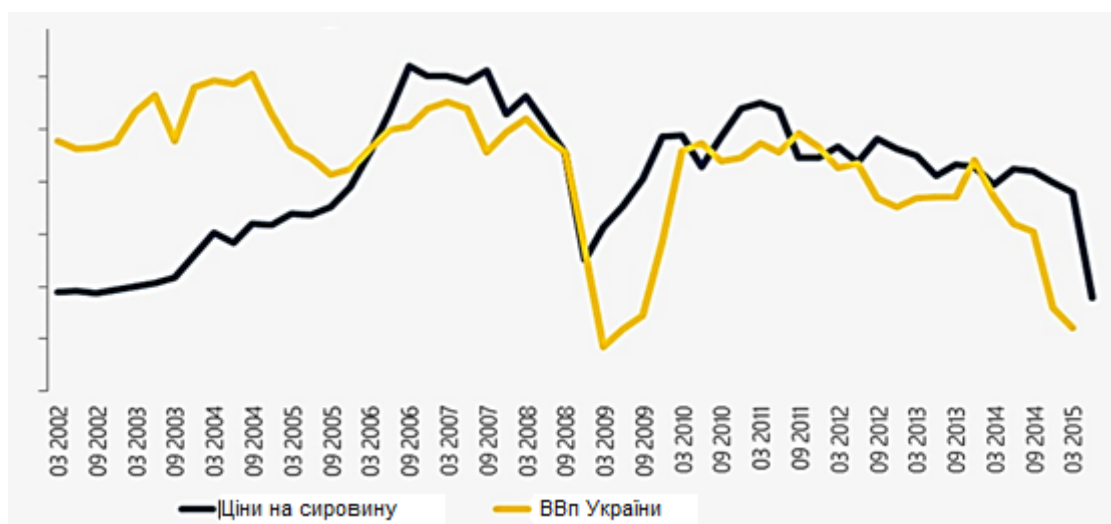

Рис. 12. Залежність добробуту України від цін на ресурси (метал і зерно)

Приватизація в Україні проходила з масовими порушеннями законодавства. Не випадково, за даними Інституту соціології НАН України, ще напередодні світової фінансової кризи 2008 р. понад 64% опитаних ставилися до передачі великих підприємств в приватну власність скоріше негативно і лише 13,9% – скоріше позитивно. Зараз, напередодні чергової хвилі приватизації, ці показники ще

більш контрастні. Через неповноту ринкових перетворень ефективного власника, готового капіталізувати прибуток, сформувати не вдалося. Інститут економіки та прогнозування НАН України, дослідивши підсумки вітчизняної приватизації 2000-2010 рр. дійшов висновку, що за результатами діяльності приватизовані підприємства погіршили свої доприватизаційні показники. Саме тому чергова і,

швидше за все, заключна частина приватизації 2016 р. повинна проходити з істотними корективами в законі про приватизацію. Інакше ця її хвиля призведе до посилення монопольного контролю над власністю, а також до того, що отримані в дохід бюджету фінансові ресурси знову будуть використані на споживання, а не для інвестування. Проведення широкомасштабної приватизації державного майна в період 2016 р. має ряд значних ризиків. По-перше, це ризик низьких цін на об'єкти приватизації. Продаж майна буде проходити, по суті, в екстремальних умовах, тому ціна продажу об'єктів державного майна може виявитися в 3-5 разів нижче, ніж при звичайних умовах. По-друге, існує загроза недоотримання бюджетом доходів внаслідок неналежної підготовки об'єктів до продажу через термінову необхідність здійснення цього етапу приватизації. По-третє, в разі відсутності чіткості і прозорості процесів приватизації в 2015-2016 рр. можна очікувати посилення невдоволення населення. По-четверте, існують ризики, пов'язані з соціально-економічними наслідками приватизації в базових галузях економіки, особливо в енергетиці. Досвід зарубіжних країн показав, що в результаті приватизації ціни на енергію не знижувалися, як очікувалося, а збільшувалися (Болгарія, Росія). По-п'яте, є ризики, пов'язані зі зниженням ефективності діяльності приватизованих підприємств (порівняно з доприватизаційним періодом).

Теза про те, що перехід до приватної власності автоматично забезпечує поліпшення фінансових результатів роботи підприємств, в Україні не знаходить свого підтвердження. Для мінімізації ризиків та підвищення ефективності приватизації та формування умов для активізації виробничої та інвестиційної активності приватизованих підприємств на її завершальному етапі група вчених з Інституту економіки та прогнозування НАН України під керівництвом В. Гейця пропонують:

1. Приватизацію в 2016 р. потенційних об'єктів, де існують ризики недоотримання доходів бюджету, доцільно відстрочити, а приватизувати тільки інвестиційно привабливі стратегічні об'єкти, відповідні ідеології запуску в Україні інвестиційно залежної моделі економічного зростання.

2. Використовувати закордонний досвід по сплаті державі компенсацій у разі продажу об'єктів приватизації за заниженими цінами за прикладом Великобританії.

3. Почати приватизацію об'єктів соціального призначення, які знаходяться на балансі органів виконавчої влади і державного управління (відомчі установи медицини, санаторії тощо), тобто формально – у державній власності, але фактично комерціалізувалися.

4. Відновити діяльність позабюджетного Державного фонду приватизації з метою акумулювати частину надходжень від приватизації майна та доходів від володіння державним майном (дивіденди, відсотки, орендна плата тощо) для фінансової під-

тримки підприємств, що залишаються під державним контролем, з метою забезпечення їх модернізації, що також відповідає ідеології інвестиційно залежної моделі економічного зростання.

5. Для підвищення ефективності передприватизаційної підготовки та реструктуризації об'єктів приватизації передати повноваження з підготовки до продажу об'єктів виключно Фонду державного майна України та прискорити створення Українського банку реконструкції та розвитку.

6. Зберегти нормативною вимогою про обов'язковий передприватизаційний продаж пакета акцій підприємства на фондовому ринку. Скасування норми про обов'язковий продаж на фондових біржах пакетів акцій у розмірі 5-10% статутного капіталу акціонерного товариства до проведення конкурсу доцільне тільки для іноземних фондових майданчиків, оскільки процедура допуску акцій на них (лістингу) є надзвичайно витратною і вимагає значного часу. Разом з тим ця норма цілком прийнятна для вітчизняного фондового ринку, оскільки сприяє як його розвитку, так і більш об'єктивному визначенню справедливої вартості об'єктів.

7. Заради активізації участі іноземних інвесторів у приватизації об'єктів державної власності в Україні доцільно спростити процедури репатріації інвестицій та повернутися до проведення приватизаційних процедур переважно на основі некомерційних конкурсів, які передбачають фіксовану ціну продажу і максимальні інвестиційні зобов'язання в постприватизаційний період.

8. Застосувати практику приватизації державних об'єктів з використанням продажу акцій публічних акціонерних товариств, у тому числі шляхом проведення IPO і SPO як на зарубіжних, так і на вітчизняних фондових майданчиках.

9. Важливо, щоб для майбутніх власників приватизованих підприємств були сформовані вимоги з перспективами інвестиційно залежного характеру їх майбутнього функціонування та примноження кількості робочих місць, оскільки проблема безробіття в Україні стає все більш значущою.

У сукупності все викладене має стати прологом нової моделі економічного зростання, оскільки з'явиться можливість уникнути так званих провалів у діяльності держави як власника, з одного боку, а з іншого – «провалів ринку», особливо в частині деактивізації до розширення інвестування, і мотивації до посилення монопольного контролю над власністю і невиконання бізнесом зобов'язань перед державою як у ході приватизації, так і після неї, якщо збережеться неконкурентний доступ до ресурсів держави. Проведення приватизації на викладених вище засадах дозволить подолати наслідки квазі-приватизації минулого, коли роздержавлення під контролем і при безпосередній участі в ньому державного менеджменту дозволило останньому нелегально, а часто і легально, заволодіти приватними підприємствами і отримувати доходи, використовуючи своє службове становище. На шляху до інвестиційно залежної моделі економічного зростання

держава має займатися не тільки приватизацією, а й одночасно розширювати свою участь в інноваційно-інвестиційній діяльності шляхом формування інститутів розвитку, які мають компенсувати упущення минулого. Інститути розвитку є одним із елементів інноваційної інфраструктури, природа діяльності більшості з яких ринкова, незважаючи на головну роль держави (як, наприклад, індустріальних парків). Завдання держави в питанні інститутів розвитку як обов'язковий елемент сучасності двоїсте: з одного боку, орієнтація компаній, які залишаються у власності держави, виключно на використання інновацій, з іншого – воно повинно піклуватися про формування всієї сукупності інститутів розвитку. Через різнопланову практику їх формування Україна істотно відстає навіть від своїх східноєвропейських партнерів і конкурентів одночасно. Для прикладу: в Польщі функціонує понад 60 індустріальних парків, не кажучи вже про США, де їх понад 400 тощо.

Отже, сучасне інституційне середовище української економіки не відповідає навіть звичайним вимогам часу, не кажучи вже про виклики другої половини кризи системного характеру.

Ще більшою помилкою було вважати, що успіх досягається без напруженої праці і дотримання жорстких обмежень, у тому числі і в споживанні, як це відбувалося в Китаї. Реалізувати відповідну політику, не допускаючи стрімкого життя в борг, Україна так і не зважилася і протягом понад двадцяти років незалежності так і не навчилася жити за коштами. Тому її боргова залежність безперервно поглиблювалась разом зі зростаючою залежністю від зовнішнього фінансування. В основу нинішньої політики стабілізації в умовах дефіциту торгового балансу і розбалансованості державного бюджету, і нестабільності банківської системи покладено використання зовнішнього фінансування неринкового характеру, оскільки доступ до світових фінансових ринків закритий (це є черговою ознакою квазіринковості в Україні).

Якщо країні не вдається домогтися істотного економічного зростання, а навпаки, є спад, то в кінцевому підсумку зростає і буде далі рости і боргове навантаження. Відзначимо, що в черговий раз досягти навіть такого незначного рівня зростання реальних доходів населення, як в міжкризовий період, – за рахунок зовнішніх запозичень, використання в кінцевому споживанні нагромадженого основного капіталу в традиційних видах діяльності при високому рівні кореляційної залежності динаміки ВВП від кон'юнктури світових цін на такі основні товари українського експорту, як сталь, мінеральні добрива та зерно, і тільки частково інвестицій – неможливо. І навіть не слід очікувати післякризового підйому в економіці за рахунок збільшення експорту завдяки девальвації і зростання цінової конкурентоспроможності українських товарів. У післякризовому зростанні попередніх років ключову роль грали кінцеві споживчі витрати, а не курсові коливання, оскі-

льки для української економіки не характерна синхронність змін між девальвацією і зростанням експорту. У несинхронності ключову роль грали і грали, перш за все, умови торгівлі, слабкість торгової політики в частині підтримки експорту і заняття нових ніш на світових ринках. І, звичайно, низька якість українських товарів і послуг і їх невідповідність вимогам світових ринків, що не дозволяє розширити перелік експортних товарів за межі, окреслені сталлю, зерном, мінеральними добривами.

Позитивний вплив надасть політика поліпшення умов доступу на світові ринки, зокрема, забезпечення оперативної та прозорої діяльності української митниці, яка, за оцінками експертного середовища, інституційно не відповідає ідеології сприяння просуванню українського експорту на зовнішні ринки. Крім того, в Україні досі відсутній фінансовий інститут, який повинен був відповідати за підтримку експорту. Слабкою, а по суті, багато в чому неринково орієнтованою є сьогодні українська логістика. Не ринкові, а квазіринкові методи домінують в механізмах повернення валютної виручки в країну і можливості її використання для забезпечення експортоорієнтованих виробництв необхідними імпортними комплектуючими і сировиною. Незважаючи на те, що Україну визнали країною з ринковою економікою, що, скоріше, було актом політичної волі, ніж результатом реформ, свої фінансові проблеми наша держава теж вирішувала не ринковими, а квазіринковими методами. Так, за наявними даними, тільки за період 2008-2014 рр. неринкове розміщення ОВДП становила 356,1 млрд грн, або близько 75% всіх розміщень [3]. Таким чином, внутрішні заощадження виводили з потенційної сфери інвестування в сферу споживання.

Підводячи підсумки дослідження тенденцій, причин та факторів поточної економічної кризи, відзначимо, що економічна динаміка на 2016 очікується без істотних змін.

Приріст ВВП у річному вираженні в стані перевищити мінус 10%, промислове виробництво – мінус 23-25%, інфляція (CPI) більш 32-35%, валютний курс – нижче 27 грн за дол. США, при інших рівних умовах [6]. Рівень життя населення країни опуститься нижче середньоафриканських значень 1700 дол. США на душу населення на рік (з більш ніж 4 тис.).

У разі порушення цих «інших рівних» умов, викликаних в першу чергу сумнівними діями Національного банку України, падіння реального ВВП, інфляція та валютний курс можуть перевищити названі значення ще до жовтня 2016 р.

Ревальвація гривні призведе до дефляційного згорання економіки, тобто до посилення зниження попиту і інфляційного тиску. Економіка поки не досягла рівноважного валютного курсу, її девальваційний потенціал залишається значним. З огляду на неадекватні ситуації, що склалася, і сценарії трансмісії в кризовій економіці з фіксованим валютним курсом, девальвація може посилитися і в кінці року

перевищити значення в 30 грн за долар США. Валютний курс прогнозувати дуже складно тому Національний банк перейшов в режим навіть не адміністративних, а «монархічних» інститутів.

У 2016 р., в умовах посилення військово-політичних і природно-кліматичних загроз економіці України, робити прогнози набагато складніше, ніж в минулому. Однак орієнтирів ще досить. Взв'язавши напрям в мінус, ВВП продовжить знижуватися і його від'ємне значення до мінус 10-12% в 2015 р. ймовірно зберігається. Питання про досягнення «дна» в падінні ВВП стає вкрай актуальним, оскільки країна вже наближається до межі виживання і стабільності в соціально-політичній і військово-політичній площинах. В умовах, що склалися, економічне зростання навіть на рівні + 10% вже означало би не так зростання, скільки відновлення економіки після масштабного депресивного стиснення.

Навіть не почавши вирішувати питання створення інноваційних секторів економіки, здатних підхопити слабку традиційну економіку, яка воює, уряд України саме себе поставив перед загрозою великих іміджевих ризиків для залучення іноземних інвестицій в Україну, а країну – на грань виживання. При цьому вкрай дивно, що урядом не тільки не запущено жодного значного інноваційного проекту, не створено жодного високотехнологічного технопарку або промислового парку зі спеціальним режимом державної підтримки, а й завдання створення таких не озвучується.

Допомога Україні міжнародних фінансових організацій може стабілізувати на деякий час падіння економіки, однак цього вже недостатньо в разі подальшого гальмування структурних, модернізаційних реформ.

Таким чином, майбутнє економіки України ми бачимо в поглибленні саме ринкових трансформацій і забезпеченні на їх основі успіху подальших демократичних перетворень і технічної модернізації економіки України, яка дозволить знизити залежність країни від зовнішніх чинників, позначених в даній статті. І шлях цей передбачає, перш за все, подолання квазіринковості.

5. Стратегія соціально-економічного розвитку Донбасу

В умовах стрімкої зміни геополітичних реалій і ведення військових дій на території Донецької області особливої актуальності для економіки набуває пошук шляхів і механізмів реформування регіональних економічних комплексів, визначення перспектив диверсифікації регіональної економіки. Від успішного вирішення цих питань залежать перспективи створення нових робочих місць, рівень і динаміка заробітної плати, доходи місцевих бюджетів, а в кінцевому підсумку – соціально-економічна стабільність в регіоні.

Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року розроблена на підставі Закону України

«Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. № 2850-IV, відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 та доповіді реалізації Стратегії економічного і соціального розвитку Донецької області до 2020 року.

Тенденції соціально-економічного розвитку області:

- розвиток реального сектору економіки;
- соціальна та гуманітарна сфера;
- фінансова ситуація і бюджетний процес;
- розвиток малого і середнього підприємництва;
- розвиток внутрішньої торгівлі;
- охорона навколишнього природного середовища;
- розвиток міст і районів області.

Характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку області (SWOT-аналіз, SWOT-матриця):

- стратегічні пріоритети розвитку області;
- стратегічні, операційні цілі та завдання;
- впровадження та моніторинг реалізації Стратегії.

Узгодженість Стратегії розвитку Донецької області з Державною стратегією регіонального розвитку до 2020 року.

Загальним для всіх регіонів України є значне відставання від кращих і навіть середніх результатів у світі за показниками якості шкіл менеджменту і поширеності навчання персоналу в компаніях – навіть лідери в Україні не потрапили б в першу сотню глобального рейтингу. У той же час показник охоплення вищою освітою у половині регіонів України конкурентоспроможний в світовому порівнянні.

Але, в цілому, економіці України на сучасному етапі властивий розвиток за рахунок традиційних галузей, властивих країнам, які виступають як сировинна база для розвинутого центру, технології 5-го і 6-го технологічних укладів ще не отримали достатнього поширення і країна поки не може перейти до стандартів постіндустріального розвитку.

Зараз українські компанії зіткнулися зі зниженням попиту, а також з проблемами наявності кредитування, які підірвали їх зусилля, спрямовані на підтримку інноваційної діяльності.

Економічні події останніх років, а також триваюче військове протистояння в східній частині України стали джерелом серйозних труднощів в області НТІ. Впровадження нових технологій вимагає великих інвестицій, які найближчим часом не можуть бути притягнуті в ці регіони.

Пріоритетні галузі промисловості, які можуть забезпечити високий технологічний розвиток України:

- машинобудування (виробництво авіаційної і ракетно-космічної техніки, транспортне машинобудування, енергетичне машинобудування, сільськогосподарське машинобудування);

- приладобудування (технічне переоснащення систем зв'язку і транспорту, реалізація енергозберігаючих технологій, виробництво діагностичних систем і медичної апаратури, виробництво елементної бази та комплектуючих);

- розвиток оборонно-промислового комплексу (виробництво радіолокаційних систем, ракетних систем широкого спектру призначення, засобів радіо-і космічного зв'язку);

- розвиток гірничо-металургійного комплексу на базі ресурсозберігаючих, екологічно чистих технологій;

- розвиток хімічної та нафтохімічної промисловості (виробництво гумових і пластмасових виробів, хіміко-фармацевтичної промисловості);

- інформаційні технології.

Розвиток малого і середнього підприємництва

Перевагою малого і середнього бізнесу є мобільність, швидка адаптація, використання інновацій та новітніх технологій, що надає певні переваги в умовах ринкової економіки. Малий і середній бізнес забезпечує насичення ринку товарами і послугами, мобільно реагує на його кон'юнктуру, сприяє позитивним економічним і соціальним тенденціям у розвитку регіону.

На противагу попереднім рокам, з 2014 р. істотно змінилися умови ведення бізнесу в регіоні в цілому, а особливо на територіях проведення анти-терористичної операції і бойових дій. Це торкнулося безпосередньо всіх суб'єктів господарської діяльності і суспільства в цілому.

Основні проблеми розвитку малого і середнього підприємництва:

- існування правових, економічних, адміністративних перешкод в реалізації прав на підприємницьку діяльність;

- нестабільність фінансової системи, девальвація гривні;

- зниження рівня інвестиційної привабливості Донецької і Луганської областей та України;

- недосконалість нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності, складність адміністративних процедур;

- висока вартість кредитних ресурсів для суб'єктів малого та середнього підприємництва, низький рівень фінансово-кредитної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації інноваційних проектів;

- неналежне фінансування місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва;

- обмеженість фінансових ресурсів для забезпечення належної роботи центрів надання адміністративних послуг та дозвільних центрів, як їх складової частини, незавершеність реформування системи надання адміністративних послуг;

- недостатня ефективність роботи існуючих об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва, нерозвиненість інноваційної інфраструктури;

- недостатні можливості для пошуку нових ділових партнерів і формування ділових зв'язків, подолання бар'єрів входу на нові ринки, стимулювання збуту і забезпечення конкурентоспроможності продукції;

- недостатній кваліфікаційний рівень кадрів, які займаються підприємницькою діяльністю або бажають розпочати свою справу;

- низька активність суб'єктів підприємництва щодо впровадження інновацій.

Стратегічні пріоритети розвитку області

Порівняльні переваги:

- наявність вільних майданчиків, сировинних і рекреаційних ресурсів, наявність місцевих енергетичних потужностей, розвинені міжрегіональні та міжнародні зв'язки, істотний економіко-господарський, експортний потенціал;

- перевагою області залишається імплементація механізмів, спрямованих на спрощення започаткування та ведення підприємницької діяльності шляхом видачі дозвільних документів за принципом «єдиного вікна», забезпечення функціонування мережі центрів надання адміністративних послуг;

- потужний кадровий потенціал в сфері місцевого самоврядування, а також підстави таких громадських організацій, як «Центр законодавчих ініціатив» та Агентство регіонального розвитку «Донбас»;

виклики:

- стабілізація суспільно-політичної ситуації, відновлення безпеки, життєдіяльності та економічна реабілітація регіону шляхом розробки та використання ефективних організаційно-правових та фінансових інструментів сприятиме подоланню такого існуючого в даний час проблемного аспекту розвитку регіону, як руйнування і пошкодження виробничих, інфраструктурних та житлових об'єктів;

- поглиблення співпраці з країнами Європейського Союзу після підписання угоди про асоціацію, відкриває додаткові можливості доступу до нових іноземних ринків, що буде супроводжуватися зростанням конкурентного навантаження на вітчизняні підприємства і зростанням вимог до їхньої продукції;

ризики:

- продовження на території області збройного протистояння буде супроводжуватися погіршенням соціально-гуманітарної та екологічної ситуації в регіоні, що є серйозною загрозою;

- вплив на розвиток області таких загроз, як зниження економічної активності і погіршення інвестиційної привабливості регіону та України в цілому;

- недостатній рівень розвитку малого і середнього підприємництва, нерівномірність розвитку в територіальному розрізі і за галузевою ознакою створюють додаткові ризики для сталого розвитку регіону в умовах наявності правових, економічних

та адміністративних перешкод у реалізації прав на підприємницьку діяльність.

При розробці Стратегії області враховувалися пропозиції структурних підрозділів облдержадміністрації, територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади, інститутів, представників громадськості, експертів і використані методологічні матеріали проекту Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні».

Стратегічною метою реалізації Стратегії області на базі системнодіяльнісного підходу визначено забезпечення захисту життя, прав і добробуту кожного громадянина незалежно від місця проживання, зменшення негативних наслідків в економіці шляхом ефективного використання всіх інструментів і факторів її оновлення та модернізації, реалізацію регіоном власного потенціалу розвитку, посилення конкурентних позицій регіону.

Стратегія області спрямована на визначення завдань і інструментів для вирішення соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу і доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища.

Стратегія області визначає принципи, цілі політики розвитку регіону та основні завдання, спрямовані на досягнення зазначених цілей.

Література

1. **Astrov V.** Ukraine: current economic situation and outlook [Electronic resource] / Astrov V; the Vienna Institute for International Economic Studies. – Mode of access: <http://www.wiiw.ac.at/>. 2. **GDP** (constant 2005 US dollars) [Electronic resource] / World Bank. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?page=5>. 3. **GDP** (current US dollars) [Electronic resource] / World Bank. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?page=4>. 4. **Makogon Y.** Analysis of Current Situation and Perspectives of Innovation Development of Ukraine in the Conditions of Global Transformations

/ Y. Makogon, Y. Kinchevska // North-East Asian Academic Forum, Harbin: Harbin University of Commerce. – 2015 (1). – P. 52-56. 5. **Zlobina O.** War as a factor of ukrainian national consolidation: lessons of 1914 for 2014 [Electronic resource] / Zlobina O., Lintsova N. // Materials of European Central Slavic Conference «World war in Central and Eastern E», Panstwowa Wyzsza Szkola Wschodnioeuropejska w Przemyslu, 9–10 VII 2015. – Mode of access: <http://www.i-soc.com.ua/institute/news.php>. 6. **Гец В.** От квазирынка к рынку и инвестиционному росту [Электронный ресурс] / В. Гец // Зеркало недели. Украина. – 2015. – 21 авг. (№30). – Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/velikaya-depressiya-ukraina.html>. 7. **Інтегральні** композитні індикатори розвитку економіки України: оцінка на 01.07.2015 [Електронний ресурс] / Інститут економіки та прогнозування НАН України. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/?p=4930>. 8. **Кораблин С.** Великая депрессия: Украина [Электронный ресурс] / С. Кораблин // Зеркало недели. – 2015. – 21 авг. (№ 30). – Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/velikaya-depressiya-ukraina.html>. 9. **Макаренко И.** Прогноз ИЭЭ №1 (#91). Экономическая динамика на 2015 год (ч.1) [Электронный ресурс] / И. Макаренко, В. Кузьменко, А. Рогожин. – Режим доступа: http://iee.org.ua/ru/prognoz_by_iee/4759/. 10. **Макогон Ю.В.** Современное состояние и перспективы инновационного развития Украины в условиях глобализационных трансформаций / Ю.В. Макогон // Северо-Восточный Азиатский академический форум. – Харбин: Харбинский университет коммерции, 2015. – С. 151-157. 11. **Национальные** счета Украины за 2004-2015 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ukrstat.gov.ua. 12. **Социальный** потенциал инновационного развития экономики: украинские реалии / под ред. акад. НАН Украины В.М. Вороны, д.соц.н. Т.О. Петрушиной. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2014. – 353 с. 13. **Статистическая** информация Государственного управления статистики в Донецкой области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.donetskstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2016

Прийнято до друку 22.06.2017